

İBNÜLVAKT

(ابن الوقت)

Sûfinin her vakit içinde bulunduğu zamana en uygun düşen ibadet ve amelle meşgul olması anlamında bir tasavvuf terimi (bk. HAL; VAKÎT).

İBNÜLVEFÂ

(bk. MUSLİHUDDİN MUSTAFA).

İBNÜSSEBÎL

(ابن السبيل)

Zekâtın sarf yerlerinden biri olarak Kur'an'da zikredilen (et-Tevbe 9/60) ve yolculuk esnasında muhtaç duruma düşmüş kimseleri ifade eden terim (bk. ZEKÂT).

İBRÂ

(الإبراء)

Bir kimsenin diğer bir kimsede olan alacak hakkından feragat etmesi anlamında fıkıh terimi.

Sözlükte "arındırmak, aklamak, temize çıkarmak, yükümlülüğten kurtarmak" gibi anlamlara gelen **ibrâ**, aynı kökten türeyen ve gerek **ibrâ** işleminin gerekse başka sebeplerin sonucunda gerçekleşen suçsuzluk, borçsuzluk ve yükümlülüğten kurtulma durumunu ifade eden **berâet** kavramıyla yakından ilişkili olduğu gibi, karı ve kocanın evlilik haklarından karşılıklı olarak vazgeçmeleri anlamındaki **mübâree** veya yine bir fıkıh terimi olan **istibrâ** kavramlarıyla da anlam benzerliğine sahiptir. Aralarında sebep-sonuç ilişkisi bulunmakla birlikte **ibrâ** ile **berâet**in birbirinin yerine kullanıldığı da olur (Bezzâzî, V, 381). Fıkıh terimi olarak **ibrâ**, bir kimsenin başkasının zimmetinde veya nezdinde olan hakkından karşılıksız olarak vazgeçmesini ifade eden hukukî işlemin adıdır. Hakkın, sahibi tarafından düşürülmesini ve dava konusu olmaktan çıkarılmasını ifade etmesi itibarıyla **ibrâ** borç münasebetini sona erdiren bir işlemdir. Bu işlemde **ibrâ** eden kimseye **mübri'**, **ibrâ** edilen kimseye **mübre'** ve **ibrânın** konusu olan hak veya borca **mübreün minh** denilir.

Âyet ve hadislerde özellikle ödeme güçlüğü çeken borçluların yükünün hafifletilmesi, onların rahatlatılması için ödeme süresinin uzatılması tavsiye edildiği gibi alacağın bir kısmından veya tamamından vazgeçilmesi de teşvik edilmiştir. Bir âyette, "Eğer -borçlu- ödeme güçlüğü çekiyorsa durumu düzelinceye kadar ona süre vermek gerekir. Eğer bilseniz bunu sadakaya saymanız sizin için daha hayırlıdır" buyrulur (el-Bakara 2/280). Hz. Peygamber'in de bu yönde tavsiye ve teşvikleri bulunmaktadır. Bu sebeple fakihler **ibrânın** genel olarak mendup bir davranış olduğunu belirtmişlerdir. **İbrâda** bir yardımlaşma, dayanışma ve hayır işleme anlamı bulunduğunu dikkate alan bazı Şâfiî fakihleri, ödünç verme işlemi (karz) kural olarak **ibrâdan** üstün sayıldığı halde ödeme güçlüğü çeken borçlunun **ibrâsını** karzdan daha faziletli görmüşlerdir. Hanefî ve Mâlikî fakihleri de zor durumda olan borçlu karşısında alacaklının erteleme ile **ibrâ** arasında muhayyer olmakla birlikte **ibrânın** ertelemekten daha faziletli sayıldığını söylemişlerdir. Fakihlerin diğer hukukî işlemlerde, özellikle alım satım ve icâre gibi akidlerde aradıkları bazı şartları **ibrâda** aramamış olmaları ve bunda borçlu lehine olacak şekilde daha müsamahakâr davranmaları, işlemin hukukî mahiyetiyle ilgili olduğu kadar işaret edilen bu ahlâkî yönüyle de irtibatlı görülebilir.

Mahiyeti. Doktrinde, bir mülkiyet veya hakkın mâlik ya da hak sahibine intikali söz konusu olmaksızın düşürülmesini ifade eden iskat terimi **ibrâya** göre daha genel ve kapsamlıdır. Temlikât grubundaki hukukî işlemler hakkın yeni sahibine intikalini, iskâtât grubunu oluşturan işlemler ise hakların bedelli veya bedelsiz düşürülmesini konu edindiğinden bir kimsenin başka bir kimsenin zimmetindeki hakkından vazgeçmesini ifade eden **ibrâ** kural olarak iskat grubunda yer alır ve onun özel bir türünü teşkil eder (bk. ISKAT). Ancak **ibrâ** hakkın intikaline yol açan bir işlem olarak da görülebileceği, en azından ikinci bir bakış açısıyla böyle yorumlanabileceği için mahiyetinin belirlenmesinde birtakım güçlükler doğmuştur. Bu sebeptir ki mezhep farkı olmaksızın bütün fakihler, **ibrâ** işleminde hem iskat hem temlik anlamının bulunduğu noktada görüş birliği içinde olmakla birlikte hangi anlamın daha öncelikli ve baskın olduğu konusunda farklı görüşlere sahiptir. Esasen **ibrânın** bütün hükümleri de bu yönlerden birinin öne çıkarılması

suretiyle belirlenmiştir. Meselâ Şâfiîler'den Nevevî, **ibrânın** temlik mi yoksa iskat mı olduğu konusunda genel bir tercihin belirlenemeyeceğini, hangi anlamın ağır karar verileceğini belirtirken Süyûtî **ibrânın** hangi durumlarda iskat, hangi durumlarda temlik anlamının ön plana çıkarıldığına ilişkin bir liste verir (*el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, s. 312-313). Genel bir ölçü vermek ve kesin sınırlar çizmek zor olmakla birlikte Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinde hâkim kanaat, **ibrânın** iskat anlamının öne çıkarılarak ona tek taraflı bir hukukî işlem mahiyeti atfedilmesi yönünde iken Mâlikîler, **ibrânın** temlik anlamını dikkate alıp ona bir akid hüviyeti kazandırmışlardır. Meselâ Hanefîler'in, bizzat borçluya kendini **ibrâ** vekâletinin verilmesini sahih görmeleri ve bazı Hanbelîler'in, birine bir şey hibe etmemeye yemin eden kişinin onu bir borçtan **ibrâ** etmesi durumunda yeminini bozmuş olmayacağını ileri sürmeleri **ibrânın** iskat anlamı ön plana çıkarılarak verilmiş birer hükümdür. Aynı şekilde **ibrâ** işleminin gerçekleşmesi için borçlunun kabulünün şart olup olmadığı, **ibrânın** ta'likî şarta bağlanmasının sahih olup olmadığı, ne tür hakların **ibrâ** konusu olabileceği ve **ibrâ** konusu hakkın bilinmesinin gereklik gerektirdiği hususlarında ortaya çıkan hukukî ihtilâflar da **ibrânın** hukukî mahiyetiyle ilgili tercihlerle yakından ilgilidir.

İbrânın özellikle hibe ve sulh gibi hukukî işlemlerle benzerlik ve farklılık taşıdığı noktalar onun hukukî mahiyetini de tanıttıracı olduğundan önemlidir. **İbrânın**, teslimle tamamlanan bir temlik akdi olan hibe ile örtüştüğü noktaların başında alacağın (deyn) borçluya hibe edilmesi durumu gelir. Genel olarak "bir akid veya istihlâk sebebiyle zimmette sabit olan şey" anlamında kullanılan **deyn**, temlik ve teslimi kabul eden bir mal hükmünde olduğu için ayn gibi onun da hibesi câizdir. Hanefî mezhebindeki ağırlıklı görüşe göre -sarf bedeli olmayan- deynin borçluya hibe edilmesi **ibrâ** mesabesindedir (*Mecelle*, md. 847). Tıpkı **ibrâda** olduğu gibi bu şekildeki hibe işleminde de borçlunun kabulüne gerek yoktur ve yine **ibrâ** gibi borçlunun reddetmesi durumunda gerçekleşmez. Eğer borç sarf bedeli ise bu takdirde **ibrânın** gerçekleşmesi borçlunun kabulüne bağlıdır (*el-Fetava'l-Hindiyeye*, IV, 384). Serahsî, teslim alınmış semene ilişkin **ibrânın** da sahih olduğunu ve bu durumda satıcının teslim aldığı semeni iade etmesi gerektiğini söylemiş ve bir

bakıma ibrâ ile hibe ve alacaktan indirim yapmayı birbirine eşitlemiştir (İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, V, 156). Bu duruma göre hibe ve alacaktan indirim yapma, bazı uygulama biçimleri itibarıyla ibrâ işleminin gerçekleşme yollarından birini teşkil eder. Süyûtî, ibrâ ile hibenin ayrıldığı noktalardan bahsederken hibede kabulün şart olmasına karşılık ibrâda şart olmayışını ve kişinin kendi fer'ine (çocuk, torun) hibe ettiği şeyden dönme hakkına sahipken fer'i ibrâ ettiğinde geri dönüş hakkı bulunmadığını belirtmiştir. Bu sonuncu hüküm açısından ibrânın iskat veya temlik olması arasında fark yoktur (*el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, s. 790).

Sulh-ibrâ ilişkisi çeşitli bakımlardan tartışmaya açıktır. Borçluyu ödeyeceği borçtan bedel karşılığı ibrâ etme veya kısmî ibrâ, sulh ile ibrânın kesişme noktası olduğu gibi peşin alacağı vadeli olması için yapılan sulh da bir hakkın iskatı ve ibrâsı niteliğinde görülebilir (*Mecelle*, md. 1553). Ancak ibrânın yapılış amacının, kural olarak bir bedel karşılığında gerçekleşmesi (muâvaza) ihtimalinden ve borcun ertelenmesi kastından uzak olması şarttır. Çünkü, "Bana şunu vermen şartıyla seni ibrâ ettim" şeklindeki bir beyan ibrâ değil mal karşılığında sulh olarak gerçekleşir. Yine, "Ben seni borcun ödeme vaktinin gelmesinden ibrâ ettim" sözü borcun düşmesini değil borcu talep hakkının (mütâlebe) ertelenmesini ifade eder. Her ne kadar özellikle Hanefî literatüründe ertelenmenin "muvakkat ibrâ" olarak tavsif edildiği görülürse de (Mergînânî, VI, 308) Hanefîler, muvakkat ibrânın bir iskat işlemi değil mütâlebe hakkının ertelenmesi işlemi olduğunu vurgulamış ve bu kullanımın mecaz olduğunu belirtmişlerdir (İbnü'l-Hümâm, VI, 308). Öte yandan sulha, özellikle Mâlikî fakihlerinin yaptığı gibi "bir bedel karşılığında bir hak veya davadan vazgeçmek" şeklinde dar bir tanım yüklenirse sulh ibrâdan epeyce ayrılır. Bununla birlikte yine Mâlikîler'den İbn Cüzey'de olduğu gibi sulhun iki türe ayrılıp bedelsiz sulha iskat ve ibrâ, diğerine de ivazlı sulh adının verilmesi (*Kavâninü'l-aḥkâmî's-şer'îyye*, s. 366) veya Şâfiî fakihî Şirbînî'nin yaptığı gibi ibrânın sulhun altı kısmından biri olarak değerlendirilmesi de mümkündür (*Muḡnî'l-muhtâc*, II, 179). Bundan dolayı literatürde sulh ve ibrâyı birbirinden ayırıp ibrâyı iskatın alt türü olarak görenlere (İbn Kudâme, IV, 361-362) ve aralarındaki yakın ilişki sebebiyle sulh ve ibrâyı bir başlık altında ele alanlara da sıkça rastlanır. Bazı fakihlerin

alacağın bir kısmından vazgeçilmesini ibrâ olarak nitelendirildiği göz önüne alınırsa alacakta indirim yapılması ile ibrânın bu noktada kesiştiği söylenebilir.

Kuruluşu. Doktrinde diğer hukukî işlemlerde olduğu gibi ibrânın kuruluşu için de taraflar, irade beyanı ve akid konusu şeklinde üç tabii unsur üzerinde durulur ve ibrânın hukukî sonuç doğurabilmesi için her biriyle ilgili olarak bazı şartlar aranır. a) **Taraflar.** İbrâ işleminin gerçekleşmesi için biri ibrâ eden, diğeri ibrâ edilen olmak üzere iki tarafın bulunması gerektiği açıktır. Ancak bu iki tarafın işlemin kuruluşuna katkıları ve kuruluştaki fonksiyonları, ibrânın hukukî mahiyeti konusundaki yaklaşım farklılığına göre değişmektedir. İbrâyı borçlunun kabulüyle kuralan bir akid olarak gören Mâlikîler ile Hanefî müctehidlerinden Züfer'e göre ibrâ akdinin kurulabilmesi için ibrâ edilen borçlunun da aktif katılımına ihtiyaç bulunmaktadır. İbrâyı tek taraflı bir hukukî işlem mahiyetinde gören cumhura göre ise ibrâ işleminden bahsedebilmek için bu işleme muhatap olan (ibrâ edilen) bir kimsenin bulunması şart ise de işlemin hukuken kurulması için ibrâ edilen kişinin aktif katılımına yani kabulüne ihtiyaç bulunmamaktadır. Bu sebeple ibrâ edilen kişi Mâlikîler dışındaki ekollere göre işlemin kurucu tarafı görülmez.

İbrâ temelde bağışlama mahiyetinde olduğundan ibrâda bulunanın tam edâ ehliyetine (teberru ehliyeti) sahip olması gerekir. Rızânın ikrah veya hezl gibi sebeplerle sakatlanması durumunda ibrânın sahih olmayacağı konusunda görüş birliği bulunmakla birlikte hukuk ekollerinin bu husustaki hareket noktaları, gerekçe ve yaklaşımları birbirinden farklıdır. Hanefîler, kural olarak iskat tasarruflarında rızânın bulunmasını şart görmedikleri halde ibrânın temlik yönünü dikkate alarak onu sırf iskat tasarruflarından ayrı değerlendirmişler ve ibrâ işleminin geçerli olabilmesi için ibrâ edenin rızâsının kusurlu olmamasını şart görmüşlerdir. Bu bakımdan mükrehin ibrâsı sahih olmaz. Hukukî tasarrufları feshi kabil olan ve olmayan tasarruflar diye ikiye ayıran Hanefîler'e göre feshi kabil olmayan ve rızânın da şart görülmediği talâk, itâk ve nikâh gibi tasarruflarda kural olarak rızânın yokluğu tasarrufun sıhhatini etkilemediği halde, borçlu tarafından reddedilmesini mümkün gördükleri ibrâ işleminde rızânın sakatlanması onun sıhhatini etkiler. Mâlikîler de ibrâyı bir nevi temlik akdi saymalarının tabii sonucu ola-

rak rızânın kusurlu olması durumunda ibrânın sahih olmayacağını söylemişlerdir. Şâfiî ve Hanbelîler ise her ne kadar ibrâyı sırf iskat gibi değerlendirip borçlu tarafından reddine imkân tanımamışlarsa da rızânın sakatlanması durumunda tasarrufların sahih olmayacağı anlamına yordukları hadisler sebebiyle rızânın kusurlu olması durumunda ibrânın sahih kabul edilmeyeceğini belirtmişlerdir.

Ölümcül hastanın yaptığı ibrânın hükmü, ibrâ edilen kimsenin mirasçı olup olmasına göre ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Eğer ibrâ edilen kişi yabancı ise ve borç terekenin üçte birini aşılırsa üçte biri aşan kısımda vârislerin onayı şarttır. Eğer ibrâ edilen kişi vârislerden biriyse borç isterse üçte birden az olsun bu takdirde ibrânın tamamı vârislerin icâzetine bağlıdır (*Mecelle*, md. 1570). Terekenin borca batık olması halinde ölüm hastasının kendine borcu bulunanlardan birini ibrâ etmesinin sahih görülmemesi, bu işlemin sonuç itibarıyla alacaklıların hakkının ilişmesinden dolayıdır (*Mecelle*, md. 1571; Kadri Paşa, md. 241-242). İbn Teymiyye, böyle bir durumda ölümcül hastanın ibrâsını alacaklıların icâzetine bağlamıştır (*Muḥtaşaru Fetâvâ*, s. 448-449). İbn Hazm ise sağlamlığın ibrâsıyla hastanın ibrâsı arasında fark gözetmez.

İbrânın vekâlet yoluyla yapılması da mümkündür. Ancak vekilin ibrâyı müvekkile izâfe etmesi gerektiği, aksi takdirde ibrânın sahih olmayacağı ifade edilmiştir (Bezzâzî, V, 381). Hanefîler, ibrânın iskat tarafını daha baskın gördüklerinden alacaklının borçluya kendi kendini ibrâ hususunda vekâlet vermesinin sahih olduğu görüşündedir. Eğer temlik tarafı baskın sayılıyorsa tıpkı birine kendisine satış yapması konusunda verilen vekâletin sahih olmaması gibi bu vekâlet vermenin de sahih olmadığını söylemek gerekecekti. İbrâ işlemi, ibrâ edilen kişinin sırf yararına olan bir tasarruf olduğu için ona ilişkin herhangi bir özel şarta yer verilmemiştir. Hatta ibrâ esnasında hayatta bulunması da şart değildir. Bir kimse ölümünden sonra da ibrâ edilebilir ve bu ibrâ vasiyet yerine geçer (*Mecelle*, md. 1569). Fakat ibrâ edilen kişinin bir karışıklığa meydan vermeyecek şekilde şahsen belirlenmiş olması şartı aranır (*Mecelle*, md. 1567; Kadri Paşa, md. 236).

b) **İrade Beyanı.** İrade beyanı genel olarak hukukî işlemlerin kurucu unsuru kabul edilir. Akidlerde tarafların iradelerini karşılıklı olarak açıklamaları gerekirken

tek taraflı hukukî işlemler tek taraflı beyanla gerçekleşir. İbrâyı borçlunun kabulüyle kuralan bir akid olarak gören Mâlikîler ile Hanefîler'den Züfer'e göre ibrâ akdinin kurulabilmesi için ibrâ edilen borçlunun bu ibrâyı kabul etmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Mâlikî fakihlerinden Şehâbeddin el-Karâfî, ibrânın kabule ihtiyacı konusundaki tartışmanın temelinde ibrânın bir iskat mı yoksa bir temlik mi olduğu konusundaki anlayış farklılığının yattığını belirtip ibrânın kabule ihtiyacı bulunduğuna gerekçe olarak ibrânın minnet altında bırakma anlamı içerdiğini ve herkesin minnet altında kalmaya kolayca rızâ göstermeyeceğini, bu bakımdan ibrânın gerçekleşmesi için borçlunun kabulünün de dikkate alınmasının uygun ve yerinde olacağını söylemiştir (*el-Furûk*, II, 110-111). İbrâyı iskat tasarrufları grubunda değerlendirmelerine ve temlik tasarrufu ile iskat tasarrufu arasındaki temel farklardan birinin, kural olarak birincisinde işlemin gerçekleşebilmesi için kabule ihtiyaç bulunurken ikincisinde kabule ihtiyaç bulunmaması olduğunu özellikle vurgulamalarına rağmen (M. Ali b. Hüseyin el-Mekkî, II, 135-136) bu fakihlerin ibrânın gerçekleşmesi için borçlunun kabulünü şart görmeleri ilginçtir.

Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî ekollerinde hâkim olan görüşe göre ibrâ, borçlunun kabulüne gerek olmaksızın alacaklının tek taraflı iradesiyle gerçekleşir. İbrâyı tıpkı ıtk, talâk, şüf'adan ve kısastan vazgeçmek gibi bir tür iskat olarak gören cumhur, ibrânın gerçekleşmesinin kabule bağlı olmayıp alacaklının icap yerini tutan tek taraflı beyanıyla meydana geleceğini söylemişlerdir. Ancak Hanefîler'e göre bazı istisnaları bulunsun da ibrâ edilenin reddetmesi halinde ibrâ hükümsüz olur (bu istisnâî durumlar için bk. Ali Haydar, II, 132-134, 640-644; IV, 85-86). Şâfiî ve Hanbelîler ise ibrânın, hibe işleminde olduğu gibi bir aynın temliki değil tam aksine kısas, şüf'a, kazif haddi, muhayyerlik ve talâk gibi bir hakkın ıskatı olduğu gerekçeyle red ile hükümsüz olmayacağı görüşündedir. Hanefîler'in borçlunun reddetmesi durumunda ibrânın gerçekleşmeyeceğini söylemeleri, onların ibrâyı özellikle talâk ve ıtk gibi sırf iskat olmaktan çıkarıp temlik tasarrufları ile sırf iskat tasarrufları arasında orta bir konuma yerleştirmiş ve bu şekilde ibrânın içerdiği temlik anlamına da bir sonuç atfetmiş olmalarıyla açıklanır.

İbrâ işleminin hangi lafızlarla gerçekleşmiş sayılacağı konusunda literatürde

görülen tartışmalar ve belirlemeler, ilk planda Arap diliyle ve kelimelerin örfî kullanımıyla ilgili bir problem niteliğinde olmakla birlikte hukukî işlemlerde objektif ölçütlerin belirlenmesine yönelik çabalar olarak da görülebilir (Bezzâzî, V, 383; İbn Âbidîn, *İ'lâmü'l-a'lâm*, s. 94-97; *Meccelle*, md. 1561). Mutlak ibrâ, sürekli olacak biçimde iskat tasarrufu sayıldığından ibrânın bir süreyle sınırlandırılması söz konusu olmaz (Bezzâzî, V, 382-383).

İbrânın ta'likî şarta bağlanmasının sahih olup olmayacağı konusu da onun iskat ve temlik anlamlarından hangisinin öne çıkarılacağı hususuyla ilgilidir. Mülkiyetin nakli rızâya dayalı olduğu ve şarta ta'lik de rızâya aykırı bulunduğu için alım satım akdi gibi sırf temlik olan tasarruflar ta'like elverişli değilken talâk ve ıtk gibi sırf iskat olan tasarruflar ta'like elverişlidir. Kefalet ve havale gibi işlerde ibrâ da sırf iskat olduğu gerekçeyle bu kapsamda değerlendirilir ve bu ibrânın uygun şarta ta'lik edilebileceği kabul edilir. Temlik anlamının daha baskın görüldüğü durumlarda ise ibrânın ta'likî şarta bağlanması fakihler arasında tartışmalı kalmış ve Zeydiyye'nin ibrânın şarta ta'likini kural olarak câiz gören tutumu hariç bırakırsa genelde böyle bir şartın ibrâ işlemini geçersiz kılacağı ifade edilmiştir. Nitekim Hanefî fakihî İbn Nüceym, temlik anlamıyla irtibatlandırarak ibrânın bir şarta ta'lik edilmesinin kural olarak sahih olmadığını belirtmekle birlikte ibrânın şarta ta'lik edilmesinin onu ifsat edeceği şeklindeki yaygın kanaati yorumlarken de bunu şartın örfleşmemiş olması durumuna bağlar (*el-Bahrü'r-râ'ik*, VII, 310, 322). Bu konuda yaygın kabul gören görüş şarta ta'like şartın ayrı değerlendirilmesi yönündedir. Aynı doğrultuda görüş beyan eden Muhammed Kadri Paşa da ta'likin ibrâyı ifsat edeceğini belirtir; fakat alacaklının borcun bir kısmını ödemesi şartıyla borçluyu geri kalan borçtan ibrâ edeceğini söylemesi durumunda ibrânın geçerli olacağını söyler (*Mürşidü'l-hayrân*, md. 242-244). Şâfiî fakihî Zerkeşî, ibrânın bir şarta ta'likinin kural olarak câiz görülmediğini belirttikten sonra onun temlike de benzemekte olduğundan hareketle bunun bazı istisnalarının bulunduğunu anlatır (*el-Menşûr*, I, 83-87). Süyûtî de benzeri bir yaklaşım içindedir (*el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, s. 597). Hanbelî fakihî İbn Kudâme ibrânın şarta ta'lik edilmesinin sahih olmadığı, ancak, "Alacağımın yarısını ibrâ ettim, geri kalanı öde" sözünü yapılan ibrânın sahih olacağı görüşündedir (*el-*

Muğnî, IV, 362). İbrânın ölümüne ve ölüm sonrasına ta'lik edilmesinin sahih görülmesi vasiyete dönüşmüş olacağı gerekçesine dayanır.

c) Konu. Iskata elverişli haklar kural olarak ibrâ konusu olabilir. Bunun için de literatürde Allah ve kamu hakları grubunun dışında kalıp "hukûk-ı ibâd" ve "hukûk-ı âdemiyyîn" tabirleriyle ifade edilen haklarda ibrâ geçerli olur. Meselâ zimmette sabit olan semen, ücret, haraç, cizye, nafaka, mehir ve diyet gibi borçlar ibrâyı konu olabilirken şâriin düzenlemesini değiştirme anlamına geldiği gerekçeyle iskata elverişli görülmeyen mirasçılık hakkı, hibe ve vasiyetten rücû hakkı gibi haklara ilişkin ibrânın sahih olmayacağı ifade edilmiş, rü'yet muhayyerliği, vakıftaki istihkak hakkı da aynı gerekçeyle bu kapsamda değerlendirilmiştir. Ayna ilişkin ibrâ da yine iskata elverişli olmadığı gerekçeyle kural olarak sahih görülmez ve dolayısıyla böyle bir ibrâ mülkiyetin nakli (temlik) sonucunu doğurmaz. Ancak eğer ibrâ aynın kendisine değil ona ilişkin bir hakka yönelik olursa bu takdirde sahih olur. Meselâ ayna ilişkin ibrâ, dava hakkından vazgeçme olarak değer kazanabileceği gibi ayna ilişkin dava açma hakkının doğrudan iskat edilmesi de mümkündür. Deyn olması durumunda mebd'e indirim yapılması sahih görüldüğü halde ayn olması halinde bunun sahih görülmemesi de aynın iskata elverişsizliğiyle açıklanır (Haskefî, V, 156; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, V, 156). Ayna ilişkin ibrânın düşürücü bir etkisi olmadığından gaspedilen bir ayna ilişkin ibrânın o malın tazmin sorumluluğundan mı yoksa aynen iadesi sorumluluğundan mı ibrâ sayılacağı fakihler arasında, özellikle de Hanefî mezhebinde doktriner tartışmalara konu olmuştur. Meselâ Bezzâzî'ye göre mağsuba ilişkin ibrâ, onun tazmin sorumluluğunu yüklenmekten ibrâ olup bu ibrâdan sonra mağsup emanete dönüşür ve onda emanet hükümleri geçerli olur (*el-Fetâvâ*, V, 381-382) (bk. DEYN). Kâdîhan da eğer ibrânın yapıldığı sırada ayn tüketilmişse bu takdirde ibrânın aynın kendisine yapılmış da olsa sahih olacağı ve aynın kıymetinden ibrâ sayılacağı görüşündedir (*el-Fetâvâ*, III, 259).

İbrâ, doktrinde satım akdinde detaylandırılan formel yapıyla ele alındığından ibrâ işlemi esnasında ibrâ konusu olan şeyin mevcut bulunması şartı üzerinde önemle durulur. Bunun için de henüz mevcut olmayan bir haktan ibrâ sahih görülmezken vücûb sebebinin gerçek-

leşmesi şartıyla henüz vâcip olmamış bir şeyden ibrâ sahih görülür (Süyûtî, s. 713-714). Hanefîler kadının, kocasını mehir alacağından ibrâ edebileceğini kabul ederken henüz gerçekleştirmemiş evlilik nafakası borcundan veya evliliğin devam ettiği sırada iddet nafakasından kocasını ibrâ etmesini geçerli saymazlar. Çünkü gelecekte var olması tasavvur edilen şeyler iskata konu olmaz. Ancak Hanefî ekolünde evlilik nafakası yargı yoluyla veya karşılıklı anlaşma ile belirlenmişse bu takdirde ibrâsı sahih olur.

İbrâ edilen şeyin, ibrâ eden ve ibrâ edilen tarafından tam olarak bilinmesinin şart olup olmadığı tartışmalıdır. Hanefî ekolünde ibrânın bir iskat olduğu ve bilinmezliğin ibrânın sıhhatine engel teşkil etmeyeceği görüşü benimsendiğinden borçlu alacaklısına gidip üzerindeki bütün alacak haklarından vazgeçmesini istese, hak sahibi de ne kadar alacağı olduğunu bilmeksizin ibrâ etse ibrâ gerçekleşir. Hanefî imamları, bu durumda borçlunun kazâen borcundan kurtulduğunda hemfikir olmakla birlikte diyâneten borçluluğunun devam edip etmediği konusunda farklı görüştedirler. Ebû Yûsuf, diyâneten de ibrânın gerçekleştiğini ileri sürerken Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî diyâneten gerçekleşmediğini savunur (İbn Âbidîn, *İ'lâmü'l-a'lâm*, s. 100; Mahmûd Hamza, s. 141). Diğer mezheplerde hâkim görüş, ibrâ konusunun taraflarca bilinmesinin gerektiği yönünde olmakla birlikte bu hususta iki taraflı akidlerde olduğu şekliyle tam bir bilinirlik şartının aranmayıp ana hatlarıyla bilinmenin veya tek tarafın bilmesinin yeterli sayıldığı görülür.

Türleri. İbrâ, özellikle Hanefî fakihleri tarafından "iskat ibrâsı" ve "istifâ ibrâsı" şeklinde ikiye ayrılır. Haskefi, ibrânın sonucunu dikkate alarak bu ayrımı "berâet-i iskat" ve "berâet-i istifâ" biçiminde yapar (*Dürrü'l-muhtâr*, V, 156). Iskat ibrâsı, zimmetteki borcun tamamen veya kısmen düşürülmesine yönelik olup ibrâ denildiğinde de genelde bu kastedilir. İstifâ ibrâsı ise bir kimsenin diğer kimseden hakkını kabz ve istifâ etmiş, yani tam olarak almış olduğunu itiraf etmekten ibaret bir tür ikrardır (*Mecelle*, md. 1536; "istifâ ikrarı" kullanımı için bk. Bezzâzî, V, 382). Iskat ibrâsı bir "inşâ", istifâ ibrâsı ise "ihbar" niteliğindedir. Ancak bu ikili ayırım, ibrânın mahiyetinden ziyade onun sonuçlarına ilişkin bir ayırımdır. İstifâ ibrâsı mahiyeti bakımından ikrar ile tamamen örtüşmektedir. Nitekim

her ikisi de hem ayna hem deyne ilişkin olabilir. Fakat iskat ibrâsı mahiyetçe, gerek rûkûn gerek şartlar ve gerekse sonuçlar bakımından ikrardan tamamen farklıdır. Çünkü ikrar -ve istifâ ibrâsı- hem deyn hem de ayna ilişkin olabilirken iskat ibrâsı sadece deyne ilişkin olabilmektedir. Bu durum iskat ibrâsının inşâî, istifâ ibrâsının ihbârî karakterde bir işlem olduğundan kaynaklanır. Dolayısıyla bir kimsenin başka bir kimseyi ayndan, o aynı dava etmekten veya husumetten ibrâ edecek olsa bu ibrâ bâtıl olur. Ancak kendisinin söz konusu ayndan berî olduğunu söyleyecek olsa artık ona ilişkin herhangi bir talepte bulunamaz (Mahmûd Hamza, s. 141). İbrânın sulh ile birlikte, genellikle de sulh bağlamında ele alındığı *Mecelle*'de ibrâ özel ve genel ibrâ şeklinde ikiye ayrılır. Bir kimseyi belli bir hukukî ihtilâftan kaynaklanan alacak davasından ibrâ birinci, bütün davalardan ibrâ da ikinci tür ibrânın örneğini teşkil eder (md. 1537-1538).

Hükümü. Şartlarını tamamlamış olarak yapılan ibrânın hükmü ve sonucu ibrâ edilen hakkın düşmesidir. Bu bakımdan ibrâ, ibrâ edenle ibrâ edilen arasındaki borç ilişkisini sona erdirmiş olur. Hak düştükten sonra onu talep etmek câiz olmaz ve ibrâ edenin bundan vazgeçmesi mümkün değildir. Sâkıt olan şey geri dönmaz (*Mecelle*, md. 51). Bu durum *Mecelle*'de, "Bir kimse diğerini bir hakkından ibrâ ettikte o hakkı sâkıt olur, artık onu dava edemez" şeklinde ifade edilmiştir (*Mecelle*, md. 1562). Bu hükmün tabii sonucu olarak da belli bir hakkın ibrâ edilmesi halinde o hakla ilgili, genel ibrâda da bu ibrânın kapsamındaki haklardan biri tekrar talep edilemez. Hatta genel ibrâyı kefalet sorumluluğu da dahil olduğundan genel ibrâ sonrası kefaletten dolayı bir hakkın talebi de mahkemece dinlenmez (*Mecelle*, md. 1564-1565). Ancak ibrâ sadece mevcut haklara şâmil olduğundan ibrâ vaktinden sonra doğacak haklar tabii olarak ibrânın kapsamına girmez (*Mecelle*, md. 1563). Hanbelî mezhebinde hakkın kötüye kullanımı önlemeye yönelik bir tedbir olarak bazı durumlarda ibrâdan vazgeçilebileceği yönünde görüşler mevcuttur. Meselâ bir kadın kocasını mehir alacağından ibrâ ettikten sonra kocası onu boşasa bu durumda kadının ibrâdan rûcû hakkı bulunup bulunmadığı sorusu gündeme gelmiş, kadının mehir alacağından vazgeçmesi uygulamasının örfen kocanın kendini boşamamasını veya üzerine evlenmemesini sağlamak amacıyla yönelik olarak yapıldığını öne süren

fakihler kadına ibrâdan dönme hakkı vermişlerdir (İbn Teymiyye, s. 449; İbn Receb, s. 348).

BİBLİYOGRAFYA :

Kâdhân, *el-Fetâvâ*, III, 259; Merginânî, *el-Hidâye* (İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir* [Kahire] içinde), VI, 308; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Kahire 1968, IV, 361-362; Karâfî, *el-Furûk*, Kahire 1347/1928, II, 110-111; İbn Teymiyye, *Muhtasarı Fetâvâ İbn Teymiyye*, Beyrut 1985, s. 448-449; İbn Cüzey, *Qavâninü'l-aḥkâmî's-şer'iyye*, Beyrut 1979, s. 366; Zerkeşî, *el-Menşûr fi'l-kavâ'id* (nşr. Fâik Ahmed Mahmûd), Küveyt 1402/1982, I, 83-87; İbn Receb, *el-Kavâ'id* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Kahire 1392/1972, s. 250, 323, 348; Bezzâzî, *el-Fetâvâ*, V, 381-383; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir* (Kahire), VI, 308; Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* (nşr. Muhammed el-Mu'tasım - Billâh el-Bağdâdî), Beyrut 1407/1987, s. 312-313, 597, 713-714, 790; İbn Nuceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, VII, 310, 322; a.mlf., *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* (nşr. M. Mutî' el-Hâfız), Dimaşk 1403/1983, s. 375-376; a.mlf., *Risâle fi beyâni mâ yeskuṭu mine'l-hukûk bi'l-iskât ve mâ lâ yeskuṭ* (nşr. Halîl Meyis, *Resâ'ilü İbn Nuceym* içinde), Beyrut 1400/1980, s. 140-143; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, II, 179; *el-Fetâvâ'l-Hindiyeye*, IV, 384; Haskefi, *Dürrü'l-muhtâr* (İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr* [Kahire] içinde), V, 156; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr* (Kahire), V, 156-157; a.mlf., *Tenbîhu Zevî'l-efhâm 'alâ butlânî'l-hukm bi-naḳẓi'd-da'vâ ba'de'l-ibrâ'il-âm* (İbn Âbidîn, *Mecmû'atü'r-resâ'il* içinde), s. 83-93; a.mlf., *İ'lâmü'l-a'lâm bi-aḥkâmî'l-ikrârî'l-âm* (a.e. içinde), s. 94-111; M. Ali b. Hüseyin el-Mekkî, *Tehzîbü'l-Furûk* (Karâfî, *el-Furûk* içinde), Kahire 1347/1928, I, 178; II, 135-136; *Mecelle*, md. 51, 847, 948-949, 1536-1538, 1541, 1552-1553, 1561-1571; Mahmûd Hamza, *el-Ferâ'idü'l-behiyye*, Dimaşk 1406/1986, s. 141; Kadri Paşa, *Mürşidü'l-hayrân*, md. 232-249; Ali Haydar, *Dürrü'l-hükkâm*, İstanbul 1330, II, 132-134, 640-644; IV, 85-86; Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *el-Fikḥü'l-İslâmî*, Dimaşk 1967-68, I, 241, 512, 562; II, 745, 752; M. Ebû Zehre, *el-Milkiyye ve nazariyyetü'l-akd*, Kahire 1977, s. 218-219; Nûh Ali Selmân, *İbrâ'ü'z-zimme min hukûkî'l-ibâd*, Amman 1407/1986; "İbrâ", *Mv.F.*, I, 179-192; "İbrâ", *Mv.F.*, I, 142-170; Mustafa Muhakkık Dâmâd, "İbrâ", *DMBİ*, II, 397-401.

H. YUNUS APAYDIN

İBRÂHİM

(إبراهيم)

Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm'ın müştereken kabul ettiği büyük peygamber.

Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm tarafından en büyük ata ve temel referans noktası kabul edilen İbrâhîm'le ilgili Tevrat'ta ve genel olarak yahudi dinî literatüründe ayrıca hristiyan kültürü ile Kur'ân-ı Kerîm ve sonraki İslâmî literatürde diğer birçok peygambere nisbetle daha geniş mâlûmat bulunmaktadır. Bilhassa yahudi ve